

Obrazloženje i ugrožavanje ljudskih prava u europskoj povijesti*

*Predavanje na svečanoj godišnjoj skupštini
Austrijske akademije znanosti 17. svibnja 2000.*

Grci i barbari –, slobodni i robovi –, gospodar i sluga – taj par figurâ o kojima se često filozofski i književno raspravljalo – ali i: vjernici i nevjernici, kršćani i židovi, pravovjerni i heretici –, sve su to parovi figurâ, čiju suprotstavljenost i tobožnju "drugotnost", čiju "altérité", svi možemo povezati s nama poznatim povijesnim događajima.

Treba spomenuti i jedan manje poznat par figurâ europske povijesti, djelotvoran do 18. stoljeća: častan obrtnik ili seljak s jedne strane, te čovjek koji se bavi ozloglašanim "nečasnim" zanimanjima od ubijanja životinja nepogodnih za jelo, te uništavanja životinjskih lešina do glumaca; to su bila zanimanja čijim pripadnicima su crkve uskraćivale pokop u posvećenoj zemlji. Treba pročitati obavijesti o Molierovoj smrti 1673, kada su glumac i ravnatelj kazališne trupe, pripadnici jednog "métier infamant", tj. nečasnog zanata, uspjeli obaviti njegov pogreb samo uz najveće poteškoće, koje su zahtijevale intervenciju Louisa XIV, i to u noćne sate.

Last but not least ne treba isključiti onaj par figurâ koji je preživio sve epohe povijesti – muškarac i žena –, onaj par figurâ, kojem je uvijek iznova otvoreno spajanje s ljubavlju, kojem se ali u europskoj povijesti do najnovije prošlosti a štoviše i do sadašnjosti (ako primjerice pomislimo na rasprave o svećeništvu žene) pripisuju nepremostive razlike u biću ili u najmanju ruku u zadaćama. Često to ima pravne posljedice na štetu ženâ. Treba se sjetiti na pravnu nesposobnost žene još i na početku 20. stoljeća da nastupi kao svjedokinja, da postigne akademski stupanj ili da izvršava pravo glasa.

Dopustite da odaberem jedan par figurâ, onaj o slobodnom čovjeku i robu, kako bih podsjetio da nije riječ samo o pojavi klasične antike ili u novije doba "Amerike", nego o zbivanjima europske povijesti golemih razmjera: europski vladari, trgovci, pomorci u divovskom su podhvalu od 16. do 19. stoljeća transportirali ne manje od 13 milijuna crnih Afrikanaca sa obala Afrike preko Atlantika. Preko 11 milijuna je stiglo, preko 1,5 milijuna nije preživjelo transport preko Atlantika. Između 1492. i 1820. na jednoga je Europljanina, koji je pošao u Novi svijet, prevezeno najmanje četiri crna Afrikanca u Južnu, Srednju i Sjevernu Ameriku.

* To je usmeno izložena verzija teksta bez bilježaka i bibliografskih uputa. Potpuna verzija, uključujući neke odlomke koji zbog kratkoće vremena nisu uzeti u obzir u ovom predavanju, objavila je Austrijska akademija znanosti. Citati iz ovoga rukopisa dozvoljeni su samo uz izričito pismeno odobrenje autora.

Što sve to ima posla s idejom o ljudskim pravima? Jako mnogo! Jer sva razlikovanja spomenutih parova figurâ a i drugih, nalaze se u jednom jedinom članku u Općoj izjavi o ljudskim pravima iz 1948, u članku 2, u tzv. zabrani diskriminacije. Povjesničaru je najvažniji članak dva, točnije njegov prvi odlomak. On glasi: "Svaki čovjek ima pravo na prava i slobode proglašene u ovoj izjavi bez razlike rase, boje, spola, jezika, religije, političkih ili drugih uvjerenja, nacionalnoga ili socijalnoga porijekla, vlasništva, rođenja ili drugih okolnosti." Iza svakoga od ovih pojmova stoje duge i složene pripovijesti – mogla bi se bez poteškoća pisati velika poglavlja novije povijesti Europe kao komentar članu dva izjave o ljudskim pravima.

Bitni element ideje o ljudskim pravima je predodžba o ravnopravnosti. Ta predodžba je relativno mlad razvoj u europskoj povijesti koja se snažnije pojavljuje tek od 18. stoljeća. Zašto? Pravni i društveni red stare Europe bio je obilježen vezom plemićke etike i kršćanskih vrlina. Najveličanstveniji likovni prikaz dobrog vladanja u staroj Europi, koje povezuju klasična i biblijska učenja o vrlinama, a mnoga su Vam sigurno poznata, nalaze se u "buon governo" Ambrogia Lorenzettija u Palazzo publico Siene.

S aristokratski ili patricijski, i zato hierarhijski shvaćenim etosom vlasti bilo je povezano stepenasto pravno i društveno uređenje uklopljeno u Božje uređenje svijeta. "Stupnjevanje...ljestve svih visokih planova" – "degree...the ladder to all high design" tako stoji u monologu Ulissesa u Shakespearovu "Troilus i Cressida". Od Plotinova neoplatonizma i njegove kristijanizacije, od Augustina i Dionizija Aeropagite do ranog 18. stoljeća, sa grandioznim vrhuncem u divna comedia, prevladala je predodžba o stepenastom redu svijeta zapadne Europe. Hierarhijsko stupnjevanje devet korova anđela, od kojih najviši seže do Božjeg prijestolja, simboliziralo je onu predodžbu svijeta na koju nas može podsjetiti crkva Devet korova anđela "am Hof", nekoliko minuta odavle. Prekrasni likovni prikaz naći ćete u freskama majstora Thomasa iz Villacha (kraj 15. stoljeća) u crkvi St. Andrä von Thörl u Koruškoj.

No odakle se u europskoj povijesti pojavila ravnopravnost bez koje nema ljudskih prava? U staroeuropskoj povijesti, uključujući predaju iz antike, bilo je više "rezervoara ravnopravnosti", spominjem ih pet.

1. Predodžbu nastalu u antičkoj Ateni, u borbi protiv prevladavanja plemstva, o ravnopravnim slobodnim građanima, sa izvanrednim imenom "izonomije", koji znači "jednakost pred zakonom", a kasnije je potisnut od pojma "demokratia". Veliki holandski povjesničar Jan Huizinga je požalio da se pojam "izonomije" nije probio u moderni jer jasnije obilježava ideal slobode i biće pravne države nego riječ "demokracija".

2. Predodžbu ravnopravnosti građana koja je postojala unatoč ostalih stupnjevanja u rimskome pravu i u republikama-gradovima srednjega vijeka i ranoga novog vijeka.

3. Židovsko-kršćansko učenje o čovjeku. Bog je stvorio čovjeka prema svojoj slici – stoji u knjizi Postanka (1, 27). To je kršćanstvo preuzelo od Staroga zavjeta jednako kao i učenje o istočnom grijehu. Poruka Isusa Krista o otkupljenju obraćala se svim ljudima, tu nije bilo razlika u statusu, kako je Pavao pisao u često spominjanom pismu Galaćanima (Gal. 3, 28). "Nema tu više ni Židova ni Grka; nema više ni roba ni slobodnjaka; nema više ni muškog ni ženskog, jer ste svi samo jedan u Kristu Isusu." Jednakost pred Bogom nije doduše značila raspuštanje zemaljskih društvenih uređenja, pa niti ropstva, kao što se također može pročitati kod Pavla. No ona ipak znači jednakost u smrti bez obzira na ugled osobe – vidi velike prikaze mtrvačkoga plesa – dakle jednakost bez obzira na ugled osobe na posljednjem sudu, kako se to vidi iz bezbrojnih prikaza vladarâ i crkvenih velikodostojnika u paklenoj vatri te iz obećanja izjednačene pravde za sve.

No pridošlo je još nešto: Kršćanstvo je omogućilo već i na ovom svijetu izlazak iz svjetovnog društveno-političkog reda. Jačom simbolikom nego sve drugo to pokazuje znamenito zbivanje u Assisiju godine 1207, kada je Franjo Asiški otkazao poslušnost svjetovnoj vlasti i očinskom autoritetu i želio biti poslušan samo Bogu, pa je odbacio svoje odijelo da bi gol slijedio gologa Krista, kako se to zgodno reklo. Postojala je alternativna radikalno kršćanskom životu. Sukob antičkih i kršćanskih normi bio je, kako je to rekao Otto Gerhard Oexle, znak "zapadne kulture i ujedno jedan od uzroka njene unutrašnje dinamike."

Prosvjedi protiv prekomjerne nejednakosti u statusu i tlačenju raspolagali su rezervoarom biblijskih predodžbi slobode i jednakosti. Tako je primjerice u seljačkom ratu 12 članaka seljaka u Švabskoj 1525. zahtijevalo slobodu pozivanjem na Krista "koji je sve nas svojim dragocjenim proljevanjem krvi oslobodio i otkupio, pastira kao i najvišega, i nikoga nije izuzeo." I Philipp Melanchton teološki je opravdao svoje pobijanje kmetstva.

4. Tamo gdje su staleški – ne ekonomski – utjecaji bili manje rigidni nego inače u Europi, u Engleskoj 17. stoljeća, rano se oblikovalo shvaćanje o "native rights of Englishmen", o prirođenim pravima slobodnih Engleza, u koja su se ubrajali zaštita od samovoljnih hapšenja, postupak habeas corpus, a predstavljali su plodno tlo za razvoj prirodno-pravnih ideja.

5. Naposljetku dakle prirodno pravo. Tu treba spomenuti tri stvari:

Prvo: prirodno pravo se odnosi na genus humanum; čovjek kao biće vrste je unatoč svih stupnjevanja kozmičkog, pravnog i društvenog reda od antike, pogotovo stoe, bio predmet prirodnoga prava. U svom je djelu o arheologiji temeljnih prava Wolfgang Schmale slijedio topos čovjek u učenjima o prirodnom pravu od rimske antike.¹ Doduše brojni učitelji prirodnoga prava do u 18. stoljeće interpretirali su *libertas naturalis* čovjeka na način koji je potpuno uključivao mogućnost *otuđenja* vlastite slobode.

Drugo: Ne prirodno pravo kao takovo, nego samo učenja o prirodnom pravu, koja su govorila o *neotuđivim* pravima, pružala su temelj za učenja o ljudskim pravima. S posebnom radikalnošću rekao je Thomas Hobbes 1651, kako se prirodno pravo čovjeka da se sam štiti, kada to ne može nitko drugi, ne može ukinuti nikakvim ugovorom. Više od Hobbesa potvrdio je John Locke prirodno pravo otpora protiv suverena sa strane naroda, ako je suveren kriv za teške čine tlačenja.

Treće: Na ovim temeljima nastali su klasični dokumenti neotuđivih ljudskih prava 18. stoljeća. Spominjem samo tri: U izjavi pravâ Virginije od lipnja 1776. stoji da su "svi ljudi od prirode jednako slobodni i neovisni" i "posjeduju određena prirodna prava, koja se, kada uđu u društveno stanje, ne mogu nikakvim ugovorom oteći ili oduzeti potomstvu." Izjava o nezavisnosti redigirana od Jeffersona u srpnju 1776. kaže da su svi ljudi stvoreni jednaki, da su od svoga stvoritelja bili snabdjeveni određenim neotuđivim pravima, među kojima se nalaze prava na život, slobodu i težnja za srećom "the pursuit of happiness". Najpregnantnije, nenadmašivo do današnjega dana, stoji u članku 1 francuske izjave o pravima čovjeka i građanina iz kolovoza 1789: "Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits." "Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima."

Tri kratka komentara:

Prvo: Evidentna je veza proklamacija o ljudskim pravima sa situacijama otpora i revolucijâ, koje su probile postojeće pozitivno pravo. Drugo: Upravo općenitost i apstraktnost proglašenja prava čovjeka i građana jamčila je stoljećima do sadašnjosti eksplo-

¹ Wolfgang Schmale: *Archäologie der Grund-und Menschenrechte in der Frühen Neuzeit. Ein deutsch-französisches Paradigma* (1997)

zivni naboj postulata o ravnopravnosti. Treće: Nakon čitanja proglasa o pravima čovjeka i građanina iz 1789, preporuča se i čitanje izjave o pravima žene i građanke Olympe de Gouges iz 1791.

S obzirom na ugrađivanja izjava o ljudskim pravima iz 18. stoljeća u pravna i ustavna uređenja govorilo se o "pozitiviranju prirodnoga prava". Od prijelaza iz 18. u 19. stoljeće pokrenuo se ne samo u Francuskoj nego s vrlo različitim brzinom u većim državama Europe onaj sekularni razvoj prava, čiji je sadržaj bila razgradnja stupnjevanih pravnih uređenja stare Europe u korist opće i tendencijalno jednake pravne sposobnosti. To je rano došlo do izražaja u znamenitom paragrafu 16. Austrijskog općega građanskog zakonika 1811: "Svaki čovjek ima prirodna prava, očevidna razumu, pa se zato mora smatrati osobom. Čopstvo ili kmetstvo i moć koja bi se na to odnosila ne dopušta se u ovim zemljama."

U 19. stoljeću nestao je doduše temelj ljudskih prava u korist primata građanskih prava unutar pojedinih država. Katalozi temeljnih prava europskih ustava do ranog 20. stoljeća naglašavali su prije svega pravo građana. Samo jedan primjer. Još *Weimarski* ustav od 1919. kaže: "Svi *Nijemci* su jednaki pred zakonom." Trideset godina kasnije normirao je *Bonnski* temeljni zakon: "Svi *ljudi* su jednaki pred zakonom." Između toga ležala je najstrašnija negacija ljudskih prava u povijesti kontinenta.

Razvoj prema, u najmanju ruku, pravnom izjednačenju i time prema tendenciji jednakoga poštovanja individua naišao je tijekom kasnoga 19. i u 20. stoljeću na ugrožavanje od kojih danas mogu upozoriti samo na dva.² Prvo: *jedan* način emancipacije narodâ sve više svijesnih svojega vlastitog identiteta, prije svega tamo gdje su postojala etnički miješana područja, vodio je do etničkih konflikata koji su se u 20. stoljeću eksplozivno povećavali. Ove konflikte već je rano pratio prezir "nacionalnog" protivnika. Pojavili su se stereotipi koji su proturječili svakom načelu jednakoga poštovanja i ravnopravnosti. Friedrich Hebbel pjevao je 1861:

I narodi sluge drmaju
Građevinom, za koju je svatko mislio da je mrtva,
Česi i Poljaci tresu
Svoju čupavu karijatidsku glavu.³

Još jače riječi našao je nitko manji nego Theodor Mommsen u vrijeme teške Bardeni.krize 1897. koja je gurala Nijemce i Čehe Habsburške monarhije prema konfrontaciji. U svom pismu Nijemcima Austrije je Mommsen, čija hvale vrijedna borba protiv antisemitizma je poznata, ipak našao strašne riječi protiv češkoga naroda. "Sada su na djelu aspostoli barbariziranja, da njemački rad od pola stoljeća pokopaju u provaliji svoje nekulture.." I: "Lubanja Čehâ ne prihvaća razum, ali za udarac je i ona pristupačna." Mommsenovo pismo izazvalo je zaprepašteno odbijanje posebno slavenskih znanstvenika, koji su djelovali na staroautrijskim sveučilištima, poljskog pravnog povjesničara Oswalda Balzera u L'wowu, još mladoga češkoga povjesničara Josefa Pekara, znamenitog hrvatskog slavista Vatroslava Jagića, profesora u Beču.

² Svijestan sam da se danas ne mogu baviti s *jednim* razvojem koji je doveo do milijunskih nasilnih smrti u Istočnoj Europi, tj. s ruskom revolucijom, građanskim ratom, boljševizmom i staljinizmom.

³ Auch die Bedientenvölker rütteln
Am Bau, den jeder tot geglaubt,
Die Tschechen und Polacken schütteln
Ihr strupp'ges Karyatidenhaupt.

Etnički prezir, a to je moja druga točka, povećavao se još opasnijim razvojem. Amalgam socijaldarvinizma, te rasizma koji je nakon Gobineau-a i Houstona Stewarta Chamberlaina sišao u vulgarnu literaturu, a našao se i u kultu Nietschea i Wagnera, kasnije još i u tzv. eugenici, vodio je u posljednjim desetljećima 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća do mentaliteta koji je snažno ugrožavao ljudska prava, štoviše i državljansku ravnopravnost. Nije slučaj da "Ligue des Droits de l'homme", liga za ljudska prava, zahvaljuje svoj nastanak aferi Dreyfuss.

Amalgam novoga svijeta predodžbi, koji se temeljio na nejednakosti ljudi, narodâ i "rasa" vodio je ne samo k pojačanom "etniziranju politike" i hipostaziranju "pučkog" (*des Völkischen*), a bio je to ključni pojam ranoga 20. stoljeća, nego i do onoga "rasnog antisemitizma" koji je u Austriji uhvatio duboko korijenje i još se pojačao nakon sloma Monarhije. Danas se jedva može zamisliti što se odigravalo primjerice na području alpinizma i turističkog prometa. Molim da mislite na "navodnike" koje upotrebljavam kod nekih slijedećih pojmova. Prvi put je već 1905. kod utemeljenja bečke sekcije njemačkog i austrijskog alpskog udruženja uključen jedan "arijski paragraf". Citat: "Članovi sekcije mogu postati samo Nijemci arijskog porijekla". Dvadesetih godina pojavili su se "arijski paragrafi" u brojnim planinarskim društvima. Godine 1921. zahtijevali su od Arnolda Schönberga, koji je bio na ljetovanju u Mattsee, dokaz da nije Židov. Protestantski kršteni Schönberg radije je otišao iz Mattsee-a. U dvadesetim godinama već je bilo diskriminacija u raznim austrijskim općinama. U Eferdingu je prema zaključku općinskoga vijeća trajanje boravka za "nearijce" ograničeno na 24 sata, a i riječ "čist od židova" (*Judenrein*) tada se već više puta pojavila. Dubina Schönbergove povrijeđenosti zbog antisemitskih postupaka vidi se iz njegova pisma Kandinskome: "Jer to što sam prošle godine bio prisiljen naučiti, sada sam konačno shvatio i neću to više zaboraviti. A to je da nisam Nijemac, da nisam Europljanin, pa možda jedva i čovjek (Europljani naime daju prednost najgorjima svoje rase pred menom) nego da sam Židov".

Iz Austrije dolazili su i drugi glasovi: godine 1932 "Nazispiegel" Alfreda Missonga, 1934. jedan je glas izričito nazvao nacionalsocijalizam "nacionalbestijalizmom". Ipak su postojali mentalni preduvjeti koji su u trenutku kada su s krajem nezavisnosti Austrije – koji je došao *manje* dobrovoljno nego što se danas često misli – otpale posljednje spone državljanske ravnopravnosti, i omogućile one provale krajnjega prostaštva, pohlepe za bogaćenjem, pa i sadizma koje je Carl Zuckmayer vidio u Beču i opisao ih. To su za njega bile pojave koje zaslužuju najdublji prezir, kakve nije nikada prije doživio. I oni koji tada nisu bili ispunjeni oduševljenjem nego očajem, mogu zbog toga osjećati stid.

"Ravnopravnost svega onoga što nosi ljudsko lice" bila je expressis verbis cilj nacionalsocijalističkoga napada. U jednom spisu glavnog ureda SS-a iz 1935. stoji: "Jer nije sve jednako što nosi ljudsko lice. Jao onome, koji to zaboravi." U listopadu 1938, još prije pogroma u studenom, pisao je vrhovni partijski sudac SS-a Walter Buch u časopisu "Deutsche Justiz, Amtliches Blatt der deutschen Rechtspflege" (Njemačko pravosuđe, Službeni list njemačkoga pravosuđa): "Židov nije čovjek." Točka.

Posljedica je bila šoa. O tome biram *jedan* izvještaj u knjizi Ruth Klüger "Weiter leben. Eine Jugend". (Živjeti dalje. Jedna mladost.) To je jedna od knjiga stoljeća. Njeno će svjedočanstvo ostati. Knjiga sadrži i priču o spasu Ruth Klüger. Kao jedanaestgodišnjakinja ona je sa svojom majkom deportirana u Theresienstadt a sa dvanaest godina dalje u Auschwitz. Njen otac, bečki liječnik, koji je preko Italije pobjegao u Francusku, bio je izručen, te transportiran iz sabirnoga logora Drancy u Auschwitz i pretrpio je smrt gušenjem u plinskoj komori. Ruth Klüger zahvaljuje spas svoga života u Auschwitzu u lipnju 1944. jednoj 19 do 20-godišnjoj mladoj ženi, koju ni prije ni kasnije nije nikada

vidjela. Ona je i sama bila logorašica i pomagala je jednome SS-ovcu pri selekciji žena između 15 i 45 godina za jedan radni transport. Najednom je ta žena poluglasno pitala Ruth Klüger, koja je stajala u redu zatvorenica: "Koliko si stara?" "Trinaest". Klüger izvještava: "I ona, izrazito me fiksirajući očima, jako uporno: Kaži da si 15." Tako je Ruth Klüger odgovorila "imam 15" SS-ovcu koji je obavljao selekciju – tom "majstoru iz Njemačke", kako Klüger kaže s Paulom Celanom – iako bi povjesničar zapravo trebao reći: "iz velike Njemačke" s pomoćnicima iz Baltika, Ukrajine i drugih dijelova Europe.

Ruth Klüger dalje piše: "Ona je još vrlo mala, primijeti gospodar života i smrti, i ne neprijazno kao da razgledava krave ili telad." No njegova asistentica mu je odgovorila da je djevojka snažno građena i da može raditi. Tako je Ruth Klüger spašen život.

Ruth Klüger hvalila je djelo svoje spasiteljice kao "slobodan čin". Citiram nešto opširnije: "Ona je dakako bila zatvorenica i mnogo je riskirala kada mi je prišapnula laž ... Prilika za jedan slobodan i spontan čin nije bila nigdje i nikada dana kao tamo ... Ljudi odlučuju u posljednji čas, zato se posljednji čas koji izaziva radnju ne može procijeniti." Krajnje približavanje slobodi može se dogoditi samo tamo "gdje su mogućnosti odluke svedene gotovo na ništicu ... U tome majušnom prostoru koji preostaje, neposredno prije ništice, je sloboda." I tako se može reći, i dalje citiram Klügerovu, "da je upravo u tom perverznom Auschwitzu dobro postojalo kao mogućnost, kao skok preko datoga. Kako često se tako dogodilo, ne znam. Sigurno ne često. Ali ja sam to doživjela."

Izvjешće Ruth Klüger važno je iz dva razloga. Vodi nas u najdublji krug podzemlja 20. stoljeća, u kojem je negacija ljudskih prava dostigla svoj apsolutni vrhunac. I ono pruža u priči o spasiteljici Ruth Klüger povijest osobne slobode, koja čini bezdušnim pa i frivolnim brojne modne pojmove postmoderne i destruktivizma – primat tekstova pred osobama, opću sumnju prema onima koji pripovijedaju, relativiranje, štoviše i samovolju diskursâ ili jezičnih igara, te često spominjanu, iako već i mnogo kritiziranu, "smrt subjekta". Smrt subjekta bila bi stvarno smrt ideje ljudskih prava.

Moj referat ima zaključnu stavku. Cezura od 1945. vodila je k renesansi misli o ljudskim pravima kakve nije bilo nikada nakon 18. stoljeća. Tome se nešto kasnije pridružilo pomirenje katoličke crkve s ljudskim pravima, kojima se dugo kritički suprotstavljala zbog protivcrkvene udarne snage francuske revolucije. Pri tom treba spomenuti encikliku "Pacem in terris" Ivana XXIII iz 1963, kao i dva dokumenta II Vatikanskog koncila: izjavu o slobodi religije "Dignitatis humanae" i izjavu "Nostra aetate" o odnosu prema nekršćanskim religijama uključujući židovstvo. Treba dodati i molbe za oprostjenje pape Ivana Pavla II prije nekoliko tjedana.

Trideset članaka opće izjave o ljudskim pravima iz 1948. – njen članak protiv diskriminacije citirao sam na početku – jesu danas neka vrst 10 zapovijedi "religion civile" svjetskoga društva. Dakako, ne treba zaboraviti ni pukotine koje se provlače kroz predodžbe o ljudskim pravima u sadašnjosti, pri čemu ovdje isključujem razlike između zapadnih i nezapadnih predodžbi. Je li zaštita života uključuje nerođeni život ili ne? Kako stoje stvari s eutanazijom? Duboke su i pukotine unutar vrijednosne svijesti u Europi.

Ujedinjeni narodi su u posljednjih pola stoljeća izgradili gustu mrežu konvencijâ o ljudskim pravima, gremijâ za kontrolu i postupaka za pritužbe. No ja ću se koncentrirati na Europu. U Europi je 1945. na dvije razine stvoren vrlo gust sistem zaštite ljudskih prava. Na razini državâ treba spomenuti enormno proširenje ustavnih sudova s postupcima za tužbu protiv povrijeđenih temeljnih prava – Austrija je pri tom povijesno igrala ulogu predvodnika. Na razini Europe je prije svega s europskom konvencijom o ljudskim pravima 1950. uključujući europski sud za ljudska prava, stvoren sistem zaštite ljudskih

prava, koji je nov i jedinstven u povijesti Europe. Čini se da je to sada najuspješniji sistem zaštite ljudskih prava u svjetskim razmjerima.

Čitanje statistike tužbi o povredama ljudskih prava koje stižu u Strasbourg sve više i iz novih država članica sa istoka Europe, ostavlja dubok dojam. Treba međutim odvracati od kratkotrajnoga optimizma, naime nadolazak vremena efikasnosti europske zaštite ljudskih prava bio je najprije polagan i u zapadnoj Europi. U mnogim novim državama članicama to će biti polaganije s obzirom na probleme unutardržavnoga pravnoga stanja, u nekim državama možda i mnogo polaganije. Mreža europske zaštite ljudskih prava za 41 državu u svakom je slučaju golem projekt, koji bi zasluživao više pažnje nego što je danas prima.

Ima li ugrožavanja ljudskih prava u sadašnjosti? Da. Spominjem tri: Najprije postoji opasnost one "senzacionalno – ekonomske zakonitosti", da retoričko prezasićenje izaziva odbojnost i mrzovolju ili barem apatiju. Te reakcije su pogotovo jake kada retoričko prezasićenje stoji u obrnutom odnosu prema stvarnim inicijativama za sprečavanje ili kažnjavanje povredâ ljudskih prava. Drugo, realno politički neusporedivo opasniji je povratak etničkog, posebno nakon sloma komunizma, no nipošto samo u postkomunističkim zemljama nego i tamo gdje se navodna etnička homogenost povezuje s mentalitetom "čamac je pun", kao u dijelu stanovništva *Schengenlanda*, te skuplja eksplozivnu upaljivu tvar.

Treće, spominjem porast načinâ mišljenja usmjerenih prema etnosu i relativizmu među intelektualcima zapadnoga svijeta, rođen iz amalgama loše savjesti s obzirom na kolonijalizam i izrabljivanje trećega svijeta s jedne strane, te iz antropološkoga, sociološkoga i filozofskoga strujanja, francuskoga strukturalizma preko systemske teorije, neonietzscheanizma i heideggerovštine do neodarvinizma, s dobrom primjesom hedonizma pod lozinkom "anything goes", s druge strane. Treba postaviti pitanje kako dugo pravna "nadgradnja" zaštite ljudskih prava, koja je vrlo razvijena, vrlo profinjena, institucionalno dobro zaštićena, može djelovati kada su vrlo jaka etička uvjerenja nakon 1945. izložena dugotrajnoj eroziji. Ne mogu Vam na to odgovoriti ali Vas mogu opomenuti. U suprotnosti s nekim mišljenjima, ljudska prava nisu moćno drvo s dubokim korijenima; ona su dragocjena biljka s plitkim korijenima. Stalna i pomnjava njega je nužnost trenutka.

(Prevela Mirjana Gross)

Primjedba uredništva

U Beču je 15. i 16. svibnja 2000 održan simpozij Austrijske akademije znanosti o temi "Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung" (Približavanja jednoj europskoj historiografiji) pod vodstvom prof. dr. Geralda Stourzha, profesora emeritusa povijesti novoga vijeka na bečkome sveučilištu. Povjesničari i povjesničarke iz Austrije, Irske, Holandije, Francuske, SAD, Izraela, Finske, Rusije, Poljske, Njemačke i Hrvatske raspravljali su o otvorenim pitanjima moguće "europeistike" i to s obzirom na neka iskustva istraživanja o zapadnoj, srednjoj i istočnoj Europi. U vezi s tim simpozijem njegov voditelj prof. dr. Gerald Stourzh održao je na svečanoj godišnjoj sjednici Austrijske akademije znanosti 17. svibnja 2000. ovo predavanje i dopustio je njegovo objavljivanje u hrvatskom prijevodu, na čemu mu srdačno zahvaljujemo.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X